

МИСТЕЦЬКІ ОСОБЛИВОСТІ ІКОНОСТАСА ЦЕРКВИ СОБОРУ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ В РЕМЕНЕВІ

ARTISTIC FEATURES OF THE ICONOSTASIS OF THE BLESSED VIRGIN CHURCH OF THE CATHEDRAL IN REMENIV

Keywords: iconostasis, composition, architectonics, carving, icon painting.

Ключові слова: іконостас, композиція, архітек-
тоніка, різьба, іконопис.

¹ Associate Professor of the Department of
Architecture and Conservation Lviv Polytechnic
National University

¹ Канд. арх., доц. кафедри архітектури та
реставрації Національного університету “Львівська
політехніка”

² Associate Professor of the Department of Visual
Design and Art Lviv Polytechnic National University

² Канд. арх., доц. кафедри візуального дизайну і
мистецтва Національного університету “Львівська
політехніка”

<https://doi.org/10.23939/sa2025.01.113>

Ukrainian iconostases of the early 20th century of the Galician region, preserved in their authentic form to this day, are of interest to art historians and scientists. The process of forming the architectonics and iconography of iconostases in the late 19th – early 20th centuries took place in difficult historical conditions on the principles of the national Renaissance. Research on Ukrainian iconostases of the early 20th century. Galicia, with its unique artistic solution, is becoming increasingly relevant in our time. The research aims to study the iconography and structure of the iconostasis of the Church of the Cathedral of the Most Holy Mother of God in Remeniv, Lviv region. The research methodology is based on the use of general scientific methods: comparative-historical method, method of analysis, synthesis, and empirical research methods. The article analyzes the architectonics of the iconostasis of the church and highlights the characteristic features of iconography, which are manifested in the national artistic identity. In the process of studying the iconostasis in Remeniv, the features of the architectonics and iconography of the studied iconostasis were determined. Based on the analysis, the artistic value of the iconostasis of the Church of the Cathedral of the Most Holy Mother of God in Remeniv, which is one of the best examples of the artistic heritage of Ukraine, was determined. The practical significance of the study is due to the possibility of using the results of the study in monographs on art history and in the educational process with in-depth study of sacred monumental and decorative art.

Українські іконостаси початку XX ст. галицького регіону, які збереглися в автентичному вигляді до наших днів, викликають інтерес у мистецтвознавців та науковців. Формування архітекτονіки та іконографії іконостасів у кінці XIX – на початку XX ст. відбувалося в складних історичних умовах на засадах національного Відродження. Дослідження українських іконостасів початку XX ст. Галичини зі своєрідним самобутнім мистецьким вирішенням набуває в наш час все більшої актуальності. Метою дослідження є вивчення іконографії та структури іконостаса церкви Собору Пресвятої Богородиці в Ременеві Львівської обл. Методологія дослідження побудована на використанні загальнонаукових методів: порівняльно-історичного методу, методу аналізу, синтезу та емпіричних методів дослідження. У статті проаналізовано архітекτονіку іконостаса церкви та висвітлено характерні риси іконопису, що проявляються у національній мистецькій самобутності. Під час дослідження іконостаса в Ременеві визначено особливості його архітекτονіки та іконографії. На основі аналізу визначено мистецьку цінність іконостаса церкви Собору Пресвятої Богородиці в Ременеві, який належить до найкращих зразків мистецького надбання України. Практичне значення дослідження зумовлене можливістю використання результатів дослідження у монографіях із мистецтвознавства та в навчальному процесі з поглибленим вивченням сакрального монументально-декоративного мистецтва.

Вступ

Іконостаси в українських храмах були основними духовними і водночас архітектурно-мистецькими елементами інтер'єрів храмів. У сакральному мистецтві вони займають особливе місце. Як твори духовної величі, іконостаси українських церков вирізняються особливою образністю, архітектонікою, пластикою та характерною іконографією. Іконостаси різних історичних періодів відрізняються композицією і архітектурно-художніми особливостями декоративного оздоблення. В другій половині XIX – на початку XX ст. в Україні відродився інтерес до духовних знань та вивчення історичних сакральних національних надбань предків, до яких належать іконостаси галицького регіону України. Дослідження іконостасів Галичини кінця XIX ст. – початку XX ст. із характерними архітектонічними та іконописними особливостями актуальне, вони потребують ґрунтового вивчення. До таких іконостасів належить іконостас церкви Собору Пресвятої Богородиці в Ременеві, який варто комплексно дослідити.

Мета статті

Розкрити характерні мистецькі особливості іконостаса церкви Собору Пресвятої Богородиці в с. Ременеві Львівської області та проаналізувати його архітектонічне та іконописне вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Внутрішнє оздоблення храмів початку XX ст. у Галичині висвітлювали в науковій літературі чимало дослідників. Стилистичні та іконографічні особливості в структурі іконостасів та вівтарів храмів Галичини періоду після Замойського Собору, в добу найбільшого піднесення Унійної церкви, розкрито в праці М. Пелех (Пелех, 2022). Історико-суспільні явища і події, пов'язані із генезисом іконографії в Галичині та технологічними прийомами, декоративними характеристиками й засобами художньої виразності неканонічних ікон, вивчав В. Козінчук (Козінчук, 2021). О. Герій дослідила нові форми візуального вираження національно орієнтованих ідей у використанні класичного орнаменту розписів українських церков (Герій, 2021). Фундаментальне дослідження українських ікон виконав Д. Степовик і висвітлив у монографічній праці “Історія української ікони X–XX ст.” (Степовик, 2008). Сильову еволюцію народного мистецтва дерев'яного різьблення українських іконостасів та декору предметів літургійного та обрядового призначення простежено у монографії Б. Тимківа (Тимків, 2012). Н. Руско проаналізувала відомі галицькі ікони кінця XIX – початку XX ст. як мистецьку, духовну та культурну спадщину українського народу зі специфічними національними елементами (Руско, 2013). М. Студницька, вивчаючи малярську програму іконостасів, виявила, що головну роль в образній структурі іконостаса відіграють живопис і національні художні традиції, які активно використовували художники, органічно вплітаючи в тодішню мистецьку мову (Студницька, 2018). С. Оляніна, ґрунтовно досліджуючи іконостаси, виявила чинники, що вплинули на трансформацію і перетворення середньовічного тяблового іконостаса на іконостас – архітектурну раму, якою він стає на межі XVI–XVII ст. (Оляніна, 2019). Р. В. Одрехівський у своїй праці розкрив значення декоративних різьблених галицьких церковних іконостасів та їхнє місце в системі української сакральної культури Галичини. Дослідник дійшов висновку, що художники галицького сакрального різьблення намагалися внести елементи національної та культурної ідентичності за допомогою імітації чи детального відтворення характерних рис національних стилів із використанням мотивів, що імітують вишивку (Одрехівський, 2014). Аналіз досліджень та публікацій засвідчує, що залишається не до кінця висвітленим питання пошуку стилістичних особливостей та регіональної специфіки і самобутності українських іконостасів кін. XIX – поч. XX ст. Це яскраво демонструє іконостас Собору Пресвятої Богородиці в Ременеві, який потребує ґрунтового комплексного вивчення.

Виклад основного матеріалу

Церкву Собору Пресвятої Богородиці споруджено в 1908 р. за проєктом архітектора Казимира Річицького (Казімежа Жечицького) на високому пагорбі села Ременів Львівської області (Слободян, с. 285). За планувально-просторовим вирішенням храм хрещатий, тридільний з центральним куполом,

що здійснюється над середохрест'ям та двома меншими куполами, над вежами, які симетрично примикають до бабинця (рис. 1). За архітектурно-просторовим вирішенням ременівська церква Собору Пресвятої Богородиці належить до зразків українського модерну із характерними самобутніми архітектурними та мистецькими особливостями.

Головним акцентом інтер'єру церкви Собору Пресвятої Богородиці є чотириярусний іконостас, доповнений боковими вівтарями. Іконостас, органічно вписаний у напівкругле склепіння (рис. 2), є не лише важливим духовним акцентом інтер'єру церкви, але й високохудожнім твором сакрального мистецтва зі своєрідним пластичним, композиційним та іконографічним вирішенням. Варто зазначити, що іконостас уособлював межу між небом і землею, відділяючи середню частину храму (наву) від вівтаря (святини), тому особливу увагу звертали на його оздоблення. Ікони в іконостасі візуально відтворюють ключові епізоди Священної історії та вважаються вікнами в Небесне Царство, які допомагають вірянам знайти шлях до пізнання Бога (Сидор, 2019). На поч. XX ст. розпочалась епоха наукового вивчення ікони й осмислення її естетики як духовного і культурного феномену, що зберіг особливу технологію та світовідчуття. В іконостасах кінця XIX – початку XX ст. Східної Галичини спостерігається пошук національної самобутності у стилістиці, що проявився в архітектоніці, декоративній пластиці та іконописі. Чотириярусний іконостас ременівської церкви Собору Пресвятої Богородиці виконаний у стилі “національного романтизму”. Він споруджений за канонічно утвердженими композиційними принципами формотворення іконостасів Галичини (Чень, 2017). Структурно іконостас складається із чотирьох ярусів – намісного ряду, ряду дванадцятих свят, апостольського і пророчого рядів та доповнений боковими вівтарями. Іконостас спроектовано так, що другий “празничковий” ярус над царськими воротами і двома намісними іконами піднятий і оформлений у вигляді арки, щоб віряни бачили запредельну ікону та фрески верхньої частини вівтаря. У бокових вівтарях під намісними іконами зображено дві старозавітні сюжетні сцени. Своєрідно вирішений намісний ряд, в якому розміщені дві великі ікони із повнофігурним зображенням Ісуса Христа-учителя та Богородиці з дитям Ісусом і дві менші ікони – Різдва Христового та Святителя Миколая, розміщені над дияконськими дверми. Дерев'яна основа, на якій зображені намісні ікони, завершується фігурними декоративними фронтонами, оздобленими релігійною символікою у медальйонах, рослинним орнаментом по контуру фронтона та увінчані декоративними хрестами.

Царські ворота, що ведуть до Престолу вівтаря, на якому священнослужителі звершують важливі Церковні Таїнства, виконано в національній модерній стилістиці з використанням геометричного плоскісного різьблення бойківських орнаментальних мотивів. Центр двостулкових воріт акцентований хрестом, орнаментованим плетінням, по кутах якого зображені чотири євангелісти: Матвій, Марко, Лука та Іоанн Богослов, а на середохресті – сцена Благовіщення. На суцільно різьблених дияконських дверях із ідентичною модерною орнаментикою зображені архиєпископи Стефан та Лаврентій. Другий ряд іконостаса має вигляд арки, на якому зображені дванадцять головних свят, в центрі над царськими воротами – Тайна вечеря, оздоблений декоративними стовпчиками, між якими поміщені ікони, консолями та орнаментною смугою. У пластичному вирішенні відчутний вплив нової схеми будови, коли ярус дванадцятих свят відділений від першого ряду й утворює просторову арку (Тимків, 2012, с. 95). У третьому апостольському ряді розміщено шість ікон із повнофігурними поставами дванадцятих апостолів, згрупованих по двоє на кожній іконі, та центральна ікона Ісуса Христа Вседержителя. Апостоли зображені в живописному русі, одухотворені, сповнені гармонійною естетичністю. Спаситель зображений велично у Славі на троні. Національний мотив помітний у декорі апостольського ярусу, де між іконами апостолів, розділеними вузькими декоративними колонами, використано гуцульський та бойківський геометричний орнамент.

Пророки у четвертому ярусі зображені у круглих малих медальйонах, згруповані також по двоє. У центрі пророчого ряду розміщена ікона Знамення. Іконостас увінчаний стилізованими акантовими листями та букетиками розквітлих лілій на завершенні декоративних колон. Конструкція іконостаса закінчується хрестом.

Рис. 1. Церква Собору Пресвятої Богородиці в Ременеві Львівської обл. (рисунок Я. Ракочого, 2024 р.)

Рис. 2. Іконостас в інтер'єрі церкви Собору Пресвятої Богородиці в Ременеві (рисунок Я. Ракочого, 2024 р.)

Для іконостаса церкви Собору Пресвятої Богородиці характерна чітка виразна структура, вертикальна і співмасштабна побудова його нижніх і верхніх ярусів, канонічність і реалістичність іконографії, шляхетно гармонізована ритміка декору і національна самобутність різьблення із використанням гуцульських і бойківських орнаментальних мотивів (Степовик, 2008, с. 94). Особливості архітекτονіки та іконографії надають іконостасу індивідуальної образності. Вся поверхня іконостаса бірюзового кольору, колони, між якими поміщені ікони, вкриті орнаментами гуцульських і бойківських мотивів. В декорі іконостаса ажурна геометрична різьба поєднана з дрібною плоскорізьбою, рослинним орнаментом та букетиками лілій – символом чистоти і святості Діви Марії, що було проявом національної ідеї у розвитку українського сакрального мистецтва, зокрема у різьбярстві. В іконостасі ременевської церкви Собору Пресвятої Богородиці спостерігається синтез архітекτονіки, малярства, різьби та золочення із декоративними національними мотивами, що свідчить про пошук у сакральному мистецтві культурної ідентичності. Характерною особливістю є намагання художників внести в декор іконостаса національні елементи з використанням мотивів плоского різьблення, запозичених із народної творчості бойків та гуцулів, що імітують вишивку.

Конструктивні елементи іконостаса: колони, капітелі, консолі, обрамлення фронтонів основи намісних ікон, арка над царськими воротами і намісними іконами оздоблені рослинною орнаментикою. Царські ворота та дияконські двері оздоблені плоскорельєфним наскрізним різьбленням із національними орнаментальними мотивами (рис. 3, 4). У дияконських і царських воротах використано традиційне орнаментальне геометричне різьблення, із різними видами ромбів, плетінням, трилисниками, хрестиками, розетками.

Іконопис іконостаса виконано в межах канонічної іконографії, але в образі ікон іконописці ввели пейзаж та елементи інтер'єру. Лики святих на іконах реалістичніші, лагідніші й відкриті для діалогу, що дає кожному вірянину надію на спасіння (Руско, 2013). Намісні ікони зображені на позолоченому тисненому тлі, прикрашеному українським орнаментом, що засвідчує національну культуру, традиції, самобутність історичної епохи початку XX ст. Ікони в празничковому ряді розміщені в канонічно усталеній послідовності, на тлі пейзажу та небесної блакиті. В апостольському ряді зображені в динамічному русі апостоли, які ніби спілкуються між собою, з реалістичними обличчями, наділеними ознаками неповторності, індивідуальності та композиційної різноманітності. Чотирьох апостолів-євангелістів у апостольському ярусі зображено символічно з небесними істотами: Матвія з ангелом, Луку з тельцем, Марка з левом та Іоанна з орлом.

Рис. 3. Іконостас церкви Собору Пресвятої Богородиці в Ременеві (фото Л. Чень, 2024 р.)

Рис. 4. Дияконські двері іконостаса церкви Собору Пресвятої Богородиці в Ременеві (фото Л. Чень, 2024 р.)

Рис. 5. Іконостас церкви Собору Пресвятої Богородиці в Ременеві Львівської обл., поч. XX ст.

Рис. 6. Іконостас церкви Василя Великого в Турівці Тернопільської обл., кін. XIX ст.

За архітектонічною конструктивною структурою та орнаментально-різьбленим декором іконостас ременівської церкви Собору Пресвятої Богородиці (рис. 5) подібний до іконостаса церкви Василя Великого в Турівці Тернопільської обл. (1882–1888 рр.), виготовленого в кінці XIX ст. (рис. 6). Відмінність полягає лише у вирішенні царських воріт та дияконських дверей. У ременівській церкві царські ворота та дияконські двері оздоблені декоративною плоскісною наскрізною різьбою бойківських мотивів, а в турівській церкві царські ворота прикрашені ажурною різьбою із мотивом виноградної лози і великим барельєфом Благовіщення та Святого Духа у вигляді голуба, що розміщений на завершенні воріт. Дияконські двері оздоблені також позолоченими барельєфами. Особливістю іконопису намісних ікон у Турівці є прагнення митців наблизити їх до українських тогочасних умов, зобразивши Богородицю та Ісуса Христа у вишиванках.

Іконостас церкви Василя Великого в Турівці виготовив М. Наконечний, а розписав художник Н. Запорізький в кінці XIX ст. (Колянчук, 2010). Можна припустити, що автором конструкції та архітектонічного оздоблення іконостаса в Реме́нєві на початку XX ст. був також М. Наконечний.

Архітектоніка іконостаса церкви Собору Пресвятої Богородиці в Реме́нєві співзвучна із архітектонікою бічних вітарів, розміщених обабіч іконостаса, які є ніби продовженням намісного ряду іконостаса і разом творять ансамбль, що надає внутрішньому простору урочистої піднесеності.

Висновки

Під час дослідження іконостаса церкви Собору Пресвятої Богородиці в Реме́нєві виявлено, що в його архітектоніці та іконографії простежується пошук нового стильового напрямку в декоративному оздобленні іконостасів історичної епохи, що проявляється в архітектоніці та іконописі. На основі аналізу визначено особливості архітектонічного та іконописного вирішення. Особливістю декору ременівського іконостаса є використання гуцульського геометричного плоскорізьблення у поєднанні із рослинним орнаментом бойківського мотиву. Доведено, що іконостас церкви Собору Пресвятої Богородиці відзначається композиційною цілісністю і довершеністю, строгою канонічністю і водночас доповнений новим підходом декоративного оздоблення бойківськими та гуцульськими орнаментними мотивами. В іконописі намісних ікон застосовано елементи інтер'єру і пейзажу, лики Богородиці, Спасителя та святих наділені реалістичними рисами, вони відкриті, лагідні й за характером наближені до українських типажів. Використовуючи скарбницю сакрального мистецтва в архітектоніці та іконописі ременівського іконостаса, галицькі митці сприяли формуванню власної національної ідентичності в епоху історизму.

Бібліографія

Герій О. (2021). У пошуках національного забарвлення орнаменту інтер'єрів церков Західної України межі XIX–XX ст.: Відгомін Середньовіччя в переддень Модерну. *Народознавчі зошити*, № 4 (160). С. 909–917.

Козінчук В. (2021). Неканонічні ікони Галичини XIX–XX ст.: історія, типологія, стилістичні особливості. *Knowledge, Education, Law, Management*, No. 5 (41), Vol. 1. <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.9>

Колянчук О. М. (2010). Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України.

Одрехівський Р. (2012). Орнаментально-композиційні системи традиційного народного мистецтва у декоративному різьбленні по дереву в інтер'єрах церков у Галичині початку XX ст. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, Вип. 23. С. 107–114.

Одрехівський Р. В. (2014). Різьблені іконостаси в системі сакральної культури українців Галичини: XIX – перша половина XX століття. *Культура і сучасність*. С. 130–135.

Оляніна С. В. (2019). Український іконостас: від функціональної конструкції до архітектурної рами. *Вісник НАККіМ*, № 1. С. 374–378.

Пелех М. (2022). Стилiстичнi змiни в художньому вираженнi iконостасiв та вiвтарiв храмiв Галичини пiсля Замойського собору. *Народознавчi зошити*, № 3 (165). С. 536–548.

- Руско Н. М. (2013). Іконопис Галичини кінця XIX – початку XX століття. *Українське релігієзнавство*. Київ, № 72. С. 168–177.
- Слободян В. (1998). Церкви України: Перемиська єпархія. Львів: Априорі. 863 с.
- Сидор О. (2019). Іконостас. Церковне мистецтво України у трьох томах. Том III. Харків: Фоліо. С. 11–25.
- Степовик Д. (2008). Історія української ікони Х–XX століть. 3-тє вид., стереотип. К.: Либідь, 440 с.; іл.
- Студницька М. (2018). Малярська програма іконостасів церков Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічн., Вип. 28, Ч. II. С. 54–71.
- Тимків Б. М. (2012). Мистецтво України та діаспори: дереворізьба сакральна й ужиткова. 2-ге вид., переробл. і доповнене. Івано-Франківськ: Нова Зоря. 316 с., 584 іл.
- Чень Л. (2017). Особливості мистецького вирішення монастирських вівтарів. Мистецтво Прикарпаття в соціокультурному просторі України (на пошанування 90-ї річниці від дня народження Михайла Фіголя): наук. зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конфер. “Івано-Франківськ. С. 301–307.

References

- Heriy O. (2021). In search of the national coloring of the ornamentation of the interiors of churches in Western Ukraine at the turn of the nineteenth and twentieth centuries: Echoes of the Middle Ages on the Eve of Modernity. *Ethnographic notebooks*, No. 4 (160). С. 909–917.
- Kozinchuk, V. (2021). Non-canonical icons of Galicia in the nineteenth and twentieth centuries: history, typology, stylistic features. *Knowledge, Education, Law, Management*, No. 5 (41), Vol. 1. <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.9>
- Kolianchuk O. M. (2010). Encyclopedia of Modern Ukraine [Electronic resource] / Edited by I. M. Dziuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak et al. K.: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine.
- Odekhivskiy R. (2012). Ornamental and Compositional Systems of Traditional Folk Art in Decorative Wood Carving in the Interiors of Churches in Galicia of the Early Twentieth Century. *Bulletin of the Lviv National Academy of Arts*, Issue 23, 107–114.
- Odrekhivskiy R. V. (2014). Carved iconostases in the system of sacred culture of Ukrainians in Galicia: XIX – the first half of XX century. *Culture and modernity*, 130–135.
- Olyanina S. V. (2019). Ukrainian iconostasis: from functional construction to architectural frame. *Bulletin of the National Academy of Arts and Crafts of Ukraine*, No. 1, 374–378.
- Pelekh M. (2022). Stylistic Changes in the Artistic Expression of Iconostases and Altars of Churches in Galicia after the Zamość Council. *Narodovi zoshyty*, No. 3 (165), 536–548.
- Rusko N. M. (2013). Iconography of Galicia in the late nineteenth and early twentieth centuries. *Ukrainian Religious Studies*. Kyiv, No. 72, 168–177.
- Slobodian V. (1998). Churches of Ukraine. Lviv: A priori. 863 p.
- Sidor O. (2019). Iconostasis. Church art of Ukraine in three volumes, Vol. III. Kharkiv: Folio, 11–25.
- Stepovyk D. (2008). History of the Ukrainian Icon of the XX–XX centuries. 3rd ed., stereotype. K.: Lybid, 440 p.; ill.
- Studnytska M. (2018). Painting program of the iconostases of churches in Eastern Galicia in the late nineteenth and early twentieth centuries. *History of religions in Ukraine: scientific annual*, Issue 28, Part II, 54–71.
- Tymkiv B. M. (2012). The art of Ukraine and the diaspora: sacred and applied woodcarving. 2nd ed. and supplemented. Ivano-Frankivsk: Nova Zorya, 316 p., 584 ill.
- Chen, L. (2017). Features of the artistic solution of monastery altars. Scientific collection of materials of the International Scientific and Practical Conference “Art of Prykarpattia in the socio-cultural space of Ukraine (in honor of the 90th anniversary of Mykhailo Figol)”. Ivano-Frankivsk, 301–307.